

УДК 821.163.41.09-32 Божовић Г. ;
392.72(497.115)

Јасмина ВУЧЕТИЋ*

ЗАКОН ГОСТОПРИМСТВА, ЈАЧИ ОД СМРТИ (Поводом приповетке Григорија Божовића „Стари грмен“)**

Ајсџиракџи: Свети, неписани обичај гостољубља, живо присутан у родовско-племенским заједницама и многим примитивним културама, нашао је одјека у писаној заоставштини колашинског литерарног барда, Григорија Божовића. У широком колоплету исцрпних и пластичних описа ритуалног дочека и опслужења путника намерника, по својим асоцијативним потенцијалима и значењским могућностима, мимо свих других, издваја се приповетка „Стари грмен“. У њој нам Божовић кроз призму неприкосновене моралне обавезе поштовања госта веродостојно скицира портрет рогожњанског попа Војковчанина, који, вођен снагом воље, устаје са самртне постеље, како би дочекао и угостио путнике намернике, а недуго по њиховом одласку поново онемоћа и умире. Трагом тога напиша, ауторка ових редова запитала се да ли одгађање смрти, мимо свих науци познатих ритуалних облика теофаније, може такође бити њен мање познат, заборављен вид? И да ли у народном предању постоји начин да се одложи смрт?

Кључне речи: „Стари грмен“, Григорије Божовић, гостопримство, теофанија, Стара Србија, одлагање смрти, песма којом се одгађа смрт.

* Истраживач-приправник, Институт за српску културу – Приштина / Лепосавић, jasmina_vucetic@yahoo.com

** Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (ев. бр. 178028), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. О гостопримству и теофанији са научног становишта

Обичај гостопримства, како сазнајемо из пера нашег знаменитог историчара религије, Веселина Чајкановића, био је широко распрострањен и одомаћен у многим примитивним¹ културама, тако да није заобишао, „као *орјанализована* установа“², ни Индоевропљане. Нарочито су у прошлости, даље нас информисше Чајкановић, по гостољубивости били познати Германи и Словени; „данас се, не без разлога, сматра да су Срби (бар у неким планинским крајевима) и Арнаути (у северној Албанији) сачували овај лепог обичаја у потпуности“³. И, док је о германском гостопримству писане податке оставио Тацит, Вук Стефановић Караџић је у *Рјечнику* сведочио о овом српском обичају: „Кад ко путује преко земље, он иде на конак у село, гдје га застане мрак, пред најбољу кућу, па пита може ли ноћити, а домаћин му, или ко други из куће, каже: ‘Можеш, брате, с драге воље, и добро дошао’, или... га упутује гдје може ноћити... Сваки ће домаћин примити радо на конак свакога путника: угостиће га као најбољег свог пријатеља и познаника, нпр. ако се догоди да домаћин нема у кући ракије или друго што, а он отиде своме сусједу, или чак у друго село, те узме у зајам и части госта“⁴. Појам ‘*φίλοξενία*’ подразумевао је разнорodne примере испољавања добронамерности и предусретљивости према странцу који би се стицајем околности обрео на чијем прагу. У једном случају, када би каквог путника намерника ноћ или каква временска непогода затекле на друму у пределима у којима није било организованог преноћишта (а то, о томе нам управо сведоче путописи Григорија Божовића, није било тако давно!), друштвена заједница, чији интегритет је у свим друштвима на примитивном ступњу развоја неприкосновен, водила је рачуна да он не остане незбринут управо посредством општељудске институције гостопримства. Са друге стране, *φίλοξενία* је познавала и оне примере када би какав преступник, који је, може бити, коме *дужан крв*, тражио, заклањући домаћина на чији је дом бежећи набасао, од њега помоћи и заштите. Уколико би га овај прихватио, он би, док год се налази у његовом атару, био под његовом заштитом. Гостопримство је налагало да гост буде поштован и заштићен, „а евентуални извршилац недела према госту одговоран је гостовој, домаћиновој, па и својој родовско племенској заједници“⁵.

1 Овај термин преузимамо од Веселина Чајкановића, будући да се у уводном делу рада ослањамо на његова истраживања о гостопримству и теофанији.

2 Веселин Чајкановић, „Гостопримство и теофанија“, у: *Студије из српске религије и фолклора 1910–1924*, СКЗ – БИГЗ – Просвета – Партенон, Београд, 1994, 262.

3 Исто, 261.

4 Преузето из: Веселин Чајкановић, „Гостопримство и теофанија“, 262.

5 Др Петар Влаховић, „Народно гостопримство на Косову и Метохији“, *Раг XIV конјреса Савеза фолклориста Југославије у Призрену 1967*, Београд, 1974, 153.

Теорија о поводима за настанак и одржање гостопримства као друштвене институције има разних: „Вестермарк је сматрао да се оно јавило из милосрђа и религијских предрасуда, Јеринг и Шрадер услед развоја саобраћаја и трговине, Хастингс из жеље за сазнањем навика и обичаја других народа, а наш историчар религије Веселин Чајкановић из веровања да божанства и демони крстаре светом прерушени у путнике и просјаке“⁶. Чајкановић у неписаним прописима, који су налагали како треба дочекати госта, уочава изразит религијски карактер, те тврди да је гост „*ѡабдуиран* – неповредив, *sacrosanctus*“⁷, чему у прилог иде и етимологија речи *божјак* или *убої* као синонимних лексема за лексему ‘просјак’⁸. У психи примитивног човека, тврди Чајкановић, ослањајући се на закључке које је Фрејзер изнео у *Златној прањи*, било је уврежено уверење да богови, односно Бог, каткада кушају човека тако што узимају људско обличје, и то лик неугледног просјака, како би видели истинску природу и милосрђе човека коме су дошли у госте. Исконски страх од силе која је човеку надређена („суперстициозан страх“⁹) и жеља да се са странцем склопи ритуалан савез и тако се овај приволи дому у који је дошао, покретачки су мотив за настанак и дуго одржање институције гостољубља, сматра Чајкановић. Ритуалан савез са гостом, путником или просјакком, успостављао се посредством следећих обичаја, од којих су се неки и до наших дана, у модерним, урбаним срединама одржали, док би други данас били посве неприхваљиви: 1. изување обуће и прање ногу госту, 2. чашћење храном и пићем (хлеб и со се и данас, у модерним друштвима, у одређеним ситуацијама сматрају обавезним знаком добродошлице), 3. омогућавање телесног уживања са каквим женским чељадетом које настањује кућу коју је походио гост¹⁰. У вези са овим последњим, за које се користи и синтагма *јосїинско ѡросїиїуисање*, Чајкановић тврди да је било познато и у нашем народу, али да је, због деликатности тематике, остало мало писаних сведочанстава о томе. Петар Влаховић у ритуалне поступке гостопримства убраја и обавезан разговор домаћина са гостом, као облик „душевне хране“¹¹. Три су датума у

6 *Исїѡ*, 151.

7 Веселин Чајкановић, „Гостопримство и теофанија“, 271.

8 *Исїѡ*, 282.

9 *Исїѡ*, 269.

10 Како нас Чајкановић обавештава, сва три обичајна поступка имала су за циљ склапање ритуалног савеза са гостом, потенцијалним божанством: у том контексту треба напоменути да се госту нису прале ноге из хигијенских разлога, већ из симболичких, будући да је обућа „символ снаге и власти, и поседовања нечега“ (Веселин Чајкановић, „Гостопримство и теофанија“, 278), па скидањем обуће домаћин тежи да његову снагу задржи у кући. То би био разлог и ритуалног проституисања, јер се веровало да би дете које би под таквим околностима било зачето било божанског порекла, док божанску снагу хлеба и соли не треба посебно наглашавати.

11 Др Петар Влаховић, „Народно гостопримство на Косову и Метохији“, 152.

години када се нарочито водило рачуна да се не огреши о просјака намерника и да му се нешто дарује: били су то крсна слава, Божић и Задушнице, за које се зна да представљају помен преминулим прецима, те је и то (веровање да је у лику просјака, али и сваког другог госта, инкарниран дух предака) могао бити повод за ритуално гостопримство. Овај обичај није се тицао само човека – њиме су биле обухваћене и животиње које би саме дошле на кућни праг, а за које се такође веровало да се у њима крије дух каквог божанства или божанског претка, те их стога треба задржати.

Косово и Метохија, као поднебље на коме је до најновијих дана очуван патријархални канон и свест о племенској припадности, у време када је Григорије Божовић стварао своја прозна дела, још увек је живо чувало древни обичај гостопримства. Половином прошлога века на терену Косова и Метохије истраживање у вези са старом појавом гостољубља спровео је Петар Влаховић, о чему је оставио већ поменути оглед¹² у коме нас, мимо Григорија Божовића, упућује и на друге људе од пера који су у својим записима посветили пажњу овом старинском обичају на косовскометохијском терену. У питању су путописац Евлија Челебија и књижевник Марко Миљанов, а „овоме треба додати одредбе традиционалног арбанашког закона ‘Канун Леке Дукађина’ и опис гостинске собе у метохијској кули од Др Марка Краснићија“¹³. Сматрајући гостопримство националном карактеристиком становништва Косова и Метохије, и то подједнако Срба, Црногораца и Шиптара, Влаховић га доживљава неком врстом „жртве за напредак“¹⁴, а у прилог овој својој тврдњи наводи народне пословице: „Тешко кући у коју људи не долазе“, „Добро се добрим враћа“, „Баци добро у воду, испливаће“ и „Боље је село да пропадне, него адет“¹⁵.

2. Гостољубље на просторима Старе Србије, из пера Григорија Божовића

Ванредан познавалац српског Југа, „ненадмашан и оштар посматрач“¹⁶ поднебља са којег је потекао и којем је до мучке смрти остао одан, Григорије Божовић је своја запажања дуги низ година излагао у дневном листу *Полићика*, у виду бројних репортажа и путописа. Грађу коју је на брдовитом

12 *Исио*.

13 *Исио*, 151.

14 *Исио*, 154.

15 *Исио*.

16 Станислав Винавер, „Са крвавога и жалнога Југа“, у: *Григорије Божовић у међурајној књижевној кријици*, избор и предговор Миленко Јевтовић, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић – Филозофски факултет у Приштини, Косовска Митровица, 2004, 49.

и каткада тешко приступачном терену прикуљао на начин старински, „са седла и самара“¹⁷, вешто је користио и у својим приповеткама. И сам путник-намерник, на поднебљу на којем су још увек функционисали стари, патријархални модели понашања и које у скрајнутим кутовима није имало организоване институције за збрињавања госта, неретко је био у прилици да затражи преноћиште и тиме искуша гостољубивост локалног становништва. Обичај гостопримства, који је, на срећу његових ондашњих, али и потоњих читалаца, обилато користио и захваљујући којем данас имамо сачувана драгоцену запажања из живота ондашњег косовскометохијског становништва, није радовао његовог оца. У приповеци „Последње путовање“ из збирке *Црїе и резе*, Божовић¹⁸ описује своје последње путовање са оцем и његов последњи наук сину, који се тицао гостољубља. Ево одломка у коме старац кори одраслог сина:

„– Ти си данас врло весело!

– Као што видиш, ћаћа...

– Али немој да се за нешто наљутиш, молим ти се!

– Само заповиједај без бриге!

– Беса и вјера?

– И вјера и беса!

– У неку руку си баш као Арнаутин. Идеш по њима, изучаваш њихове обичаје, пишеш о њима, па си се поарнаутио. Још мало па ћеш као Трајко из стрмца уза сваку реч ‘по-и-паша зотин!’ (тако ми бога!)

– Али ти, чини ми се, не мрзиш Арнауте? – одговорих ја уз гласан смех и знаком позивљући учитеља Томовића да буде сведок.

– Истина је, но грдно мрзим једну њихову навикку, коју си ти, изгледа, примио... Ко Арнаутина једном лијено дочека и угости, тај има послуже да му се вазда нада. До гроба, или док сасвим не осиромаше. ‘Зоти даш берићет!’ (Бог ти поклатио свако изобиље!) – каже сит Арнаутин, па опет друге суботе на конак!... Тако и ти онако арнаутски. Кад те какав Колашинац прими добро ти више не умијеш да размислиш његову кућу. Ето, ти у Чечеву, не можеш код другога већ само код Мијата Леповића...

– Ха, та ли је? – заценух се од смеха и тек тада сетих се зашто нам никако не допусти да останемо код Леповића на ручку“¹⁹.

У наставку приповетке, Божовић млађи нам објашњава повод за очев прекор: Колашин је у прошлости обиловао тешком сиротињом, а само је богата кућа могла дати народног првака и угледног човека који би имао и где и како да дочека и угости „Грка владику и Турчина пашу зулумћара“²⁰ и да их

17 Наслов истоимене збирке Божовићеве путописне прозе.

18 Григорије Божовић, *Црїе и резе*, [Б. м.: б. и.], 1928. (Београд : Јединство), 78–84.

19 *Исїо*, 82–83.

20 *Исїо*, 83.

уз домаћу ракију и какве друге ђаконије одобровољи и приволи на примирје. Из тог разлога би Колашинци, видећи да је нека задруга стала да јача, заобилазили ту кућу и на тај начин је прећутно подржавали, штедећи јој трошак.

Ипак, како из других приповедака, односно путописа видимо, није било лако ни упутно проминути чију кућу, не свративши на гошћење и здрављење. Без обзира на немаштину, питање части и образа је налагало да се путник-намерник сврне и почасту. У великој би се невољи нашао домаћин који не би имао чиме да дочека госта. Гостољубивост је била питање части и образа, а живот лишен ова два врховна императива патријархалног друштва више не би имао смисла, о чему речито сведочи одломак из приповетке „Арнаутин“:

„Дакле, скривио нешто Малисорац цару, па га довели у Скадар. Везир наредио да га погубе. Извели га на трг и посадили. Око њега велики народ, који жали његову бујну главу, а он пева. Пијани целат маше иза њега кривом сабљом и испија трећу литру да би јаче замакнуо. Чека се још везиров ђатиб да саопшти његову последњу вољу. Али долази сам везир и ослови га: „Јеси ли кадгод у животу био тешње, но данас? – Јесам, пашо, једном у животу: дође ми странац на конак, а ја ни прашке брашна. Потрчах првом суседу – ни он; кубуром свиоко цело село – па нико!... Ето, то је било тешње, и теже, него ово данас“²¹.

Управо стога, познајући законе времена и поднебља, увиђавни појединци настојали су да не натоваре убогом домаћину невољу на врат, те су гледали да како год знају и умеју мимоићу кућу која се није могла похвалити својим имовним стањем. У „Уклесаним законима“, приповеци чији се наслов и односи на законе гостопримства, приповедач Божовић нашао се у великој невољи када је из тога разлога покушао да размине кућу Раденка Мојсиловића у селу Тешеновиће. Средства и методе помоћу којих су укућани, припадници те задруге, настојали да приволе путнике да сврате на гошћење кретали су се од вербалних молби и заклетви („Еј!... Стани, море!... Куда те ђаво заинтачио?... Јеси ли крштен?... Јеси ли Србин?... А знаш ли шта је српска кућа?...“ / „Не прођи ми мимо кућу!“ / „Боље да ми удариш угарак у стреху!“ / „Сврати, Свете ти руке, мајчина ти млијека, среће ти колашинске!... Ти ме жалиш што сам танак од имања. А нијесам, божја ти је најтврђа...“ / „Не орамоти ме мимо свијет и за причу!... Не, соколе, тако ти обадва свијета!...“), до претње оружјем („Или стани, или ћу сад пиштољем, тако ми задњега часа!... Причекај ме за тешки божји хајтар!...“)²².

21 Григорије Божовић, *Неизмишљени ликови (избор)*, изабрао и приредио Гојко Тешић, „Јединство“, Приштина, 1990, 132.

22 Григорије Божовић, *Чудесни кућови (йуџојисна ѓроза)*, изабрао и приредио Гојко Тешић, „Јединство“, Приштина, 1990, 20.

О арнаутској гостољубивости Божовић је исцрпно писао²³, а из обиља његових сведочанстава издвајамо следећа запажања: да су се, како је чуо, Арнаути у Албанији искварили по питању дочекљивости гостију, и да без какве материјалне надокнаде нису ради гостима, за разлику од „наших“ Арнаута (нарочито Дреничана), на чију је гостољубивост Божовић веома поносан, упркос историјском етничком антагонизму који влада између њих и српског етникума, коме приповедач припада. За Дреничане Божовић тврди да су „преко мере гостољубиви људи. Арнаутин се моли Богу, запише и ради само да стекне да награди засебну одају, да је застре, па да може примити свакога ко само покликне са његових вратница“²⁴. Једина, како каже, замерка која се домаћину Арнаутину може упутити је та, што госту не нахрани добро коња!²⁵.

Обичајни поступак дељења гозбене софре био је погодан моменат да се утиче на појединачна историјска збивања на Косову и Метохији: као пример послужиће приповетка „Из душе“²⁶, у којој је сликовито приказана моћ заједничког обеда и блискост која се таквим чином успоставља, чак и међу припадницима сучељених вероисповести. У поменутом контексту је о судбини имања манастира светог Марка, која су манастиру гарантована старим повељама и царским ферманима, а у потоње време угрожавана од стране околних Арнаута, одлучивано и у корист манастира пресуђено управо за гостинском трпезом.

Нажалост, оваква дешавања нису могла проћи без оних која су се кретала у супротном смеру, те је Божовић у приповеци „Кад се царства мијењају“ забележио негативан утицај историјских збивања на овај древни обичај. Време великих искушења је Први светски рат; Срби се под ударом аустроугарске војске повлаче преко планине Чакор, а поп Буњак, коме је, док је био одсутан, војска похарала задругу и обешчастила младу женску чељад, у пратњи двојице сународника намеран је да се придружи српској војсци. Ноћ и невреме присиле га да уточиште затражи у кули Хаџића у Црколезу, код свога побратима, додуше друге (муслиманске) вероисповести, али вазда гостопримљивог. Ипак, околности које стављају људе на пробу, оне лабилније преобрате у ставовима, а оне постојане учврсте у убеђењима и морално узвисе. Није тешко погодити коме је припала улога негативног јунака: нарушавање закона гостопримства било је повод за моралну дискредитацију Арнаута, за разлику од српског живља, за реминисценције на историјска,

23 Драгоцене описе арнаутске гостољубивости налазимо у приповеткама „Арнаутска предусретљивост“ и „Арнаутско гостољубље“ (Григорије Божовић, *Неизмишљени ликови* (избор), 34–37 и 43–46).

24 Григорије Божовић, *Чудесни кућови* (*ѿуѿѿоѿсна ѿроза*), 46.

25 *Исѿо*, 43.

26 Григорије Божовић, *Неизмишљени ликови* (избор), 202–210.

али и приватна дешавања везана за побратимство попа Буњака и Баца Хаџића и повлачење паралела између понашања једног/једних и другог/других у одсудном часу. Тако смо сведоци нарушавања култа госта и кршења ритуалних поступака покушајем да се гост смести у кућу за чељад, под изговором да је кућа пуна („све су барјактари, прваци и качаци...“²⁷), чиме се удара на образ поносном попу, већ озлојеђеном услед дуга чекања да му се отворе врата; изостанком отпоздрава када је коначно, након протествовања спроведен у кућу у којој су угледни гости; нуждом да се сам избори за почасно место, након што је са истог на једвите јаде подигао једног Арнаутина („– Шта ‘а’... Устани, устани! – осорно поп понови, па га таче искаљаном чизмом. – Устани да сједнем ја!... Видиш ли да сам последњи гост и дужан је сваки да ми учини почаст!... Устани, јер нијесам Циганин! Е, бог те миловао, заборавио си на добре старе обичаје!...“)²⁸. Све ово попа је разгневило да је, када је Бац Хаџић синовима наложио да гостима дају по једну кафу, јетко добацио: „– Не по једну, побратиме, но колико можемо!“²⁹. Разлог за незадовољство је, како у наставку текста сазнајемо, одсуство реципроцитета по питању поштовања госта: на предусретљивост поповске задруге, у којој је, усред Великог поста, Бац Хаџић јео „дебелу овновину“³⁰, задруга Арнаутина није одговорила једнаком мером када је промрзли поп затражио ракију за себе и своје пратиоце („Знаш, побратиме, ови људи не пију ракију, можда ће неко и клањати, па је незгодно...“³¹). Ова, биполарна слика света поентирана је дирљивом сликом домаћинских снаха које су приликом одласка својим телима заклониле попа који је кумовао њиховој деци, како би га заштитиле од евентуалног сукоба са Арнаутима, којима је рекао све што му је на души (оно што би се тицало обичаја гостопримства била би опомена домаћину: „Но прије свега ја сам поп и Србин, а ти домаћин и слуга оцака и образа: ракије одмах да повратим душу!...“³²). Превелика слобода коју је Божовић дао арнаутској жени можда је у супротности са нашим очекивањима, али не и са укупном литерарном праксом Григорија Божовића, у чијој прози су женски ликови често представљени као супериорни у односу на мушке ликове када су у питању морал, доследност, па и храброст³³.

27 *Исџо*, 183.

28 *Исџо*, 184.

29 *Исџо*, 185.

30 *Исџо*.

31 *Исџо*.

32 *Исџо*.

33 Овом темом бавили смо се у огледу „Женски ликови у приповедачкој прози Григорија Божовића (Мој Колашин)“, Зборник радова са научног скупа, одржаног 15. децембра 2009. у Лепосавићу, *Културно наслеђе Косова и Метихије – научно виђење исходишта, развоја, значаја и чувања*, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић, 2009, 329–339.

Ипак, оно што излази из оквира нама познатих етнолошких забележака, а за шта верујемо да није пука фикција Божовића приповедача, јесте сведочанство о човеку који је, вођен искомским императивом племенског човека да се гост ваљано дочека и да му се буде на услузи, одгодио час властите смрти. Реч је о попу Војковчанину, јунаку приповетке „Стари грмен“³⁴. Заведен варљивом и каткада опасном илузијом слободе коју човеку управо избеглом из града нуди природа, Григорије Божовић се, како сам каже, на трагу оне народне „свуђ су броди ће год дођеш води“, понео и преценио сопствене, и снаге коња којег је јахао. У пратњи пријатеља, на путу од села Грубетихи ка Новом Пазару, занемогao је и био принуђен да уточиште потражи у дому попа Војковчанина, чији син је у томе часу био ван дома, а стари попа је лежао на самртној постељи. Како се ненадани гости не би осетили непожељним и тиме потврдили народну пословицу по којој је „нежељени гост – грђи од Татарина“, стари поп се, док му је гост у грозници лежао у другој соби, придигао са самртне постеље, уредио како обичај налаже и обишао болесног госта. Божовић ово приписује невероватној снази воље домаћина, својствене људима старог кова, за коју можемо да претпоставимо да је била непрекидно кушана одговорношћу позива који је током живота обављао, и због тога се временом до те мере развила. Одговорност за другога била је двоструко мотивишућа за старог човека: поповским звањем, са једне стране, и улогом домаћина, са друге.

Унутрашњу снагу верно је одражавао и старчев потрет, који је Божовић скицирао себи својственим, реалистичним проседеом: „Невероватно, али преда мном ваистину стојаше огромна појава Попа Војковчанина, онога вечерашњег самртника, за којег сам излазећи из собе мислио да ни прве певце неће дочекати!... Стоји снажно преда мном, зачешљан, прибрале пророчке браде, орловскога носа и оживелих плавих очију. По изоловану лицу као да га попрскало руменило, премда је то вероватно била она усињеност воље која код људи, код оних поробљених старином и њеним заветима, може у одсутном тренутку да буде јача од сваке бољке и слабости... Боже, каква је ово снага и воља!... Стоји он висок и висан, мужанско-покровитељски насмејан као да хоће да ме оживи, да ме отме од немани и да ми улије вере да победим слабост. И све то по некој дужности коју заповеда праг и огњиште, и која је јача од сваке немоћи. Цео његов израз као да збори: ‘Немам кад да болујем и немоћујем, кад је други у мојој кући болестан’“³⁵.

Током ритуалног обеда поштовао се канон који је обухватио здравнице, распоред седења гостију, разговор са гостом, престанак једења тек када

34 Григорије Божовић, *Мој Колашин. Приче и њујойиси из Сїарої Колашина*. Изабрао, приредио и поговор написао др Драгиша Бојовић, ЈП „Стари Колашин“, Зубин Поток, 2005, 203.

35 *Исїо*, 200.

гост оконча обед, што је Божовића, услед свечаности обедног чина, оставило у уверењу да присуствује каквој литургији. Стари закон је налагао да се гост ујутру понуди доручком и тако не испрати гладан на пут, као и да се нахрани и збрине његов коњ. У инокосном дому попа Војковчанина није било лако испоштовати стари обичај, али „наслеђени закони гостопримства показиваше се јачи од његове изнемоглости. Није се могло оставити да гост не буде дочекан како ваља, па било што било. Да, гудуре немају гостионица и живот је израдио једно решење да намернику буду врата отворена. Али је овде нешто више и дубље од тога. Тешка народна прошлост ово је натурала готово сваком од нас, јер смо сви новосели и знамо шта је остати на друму без крова. Но се обично вазда уплашимо ако смо за пријеме ненапредни, па то не умемо ни да прикријемо. Напротив, стари поп не само да је победио своју немоћ, него је одиста, без икаквога дволичења, био присно и искрено задовољан што се ни у оваквим околностима није огрешио о старинске заповести. То је и за мене било чудо“³⁶.

Особит ефекат писац постиже (не)очекиваним обртом, податком о упокојењу старога попа осмога дана по њиховом одласку.

Овакво „поигравање“ са смрћу наводи нас на смелу помисао о својевољном одгађању смрти као мало познатом облику теофаније. Запитајмо се: је ли било још оваквих случајева, које нико није забележио? Имајући у виду значај који је институција гостопримства заузимала у патријархалним друштвима, имамо пуно право да претпоставимо да случај који нам Божовић наводи није усамљен. Наши преци су, за разлику од нас, живели у блиској спрези са природом и о смрти су размишљали на активан начин. Држање обичаја у томе их је учвршћивало, а то им је, чини се, и давало снагу да у одсудним тренуцима буду доследни и јаки. Драгоценост култивисања постојаности и снаге кроз очување обичаја, попут институције гостопримства, јасно је уочио и Григорије Божовић, о чему сведочи обиље записа са том тематиком у његовој прозној заоставштини.

У блиску везу са овим могу се довести и предања о човеку који је преварио смрт, која је дошла да му узме душу. Смрт, односно Чума (Куга), а у неким случајевима и ђаво, персонификовани су у овом случају и чине „саставни део великог међународног циклуса“³⁷. Човек их надмудри или помоћу преговора и компромиса од којег касније одустане, или тако што их зароби посредством магичних средстава (као што је магична столица, на коју их наговори да седну, па не могу да устану, или какво дрво, на које се попну, па не могу да сиђу).

36 *Исџо*, 203.

37 Веселин Чајкановић, „Прича о човеку који је преварио смрт“, у: *Сјудије из српске религије и фолклора 1910–1924*, СКЗ – БИГЗ – Просвета – Партенон, Београд, 1994, 444.

Чајкановић 1994: В. Чајкановић, „Гостопримство и теофанија“, у: *Сйудије из српске религије и фолклора 1910–1924*, СКЗ – БИГЗ – Просвета – Партефон, Београд, 1994, 261–291.

Чајкановић 1994: В. Чајкановић, „Прича о човеку који је преварио смрт“, у: *Сйудије из српске религије и фолклора 1925–1942*, СКЗ – БИГЗ – Просвета – Партефон, Београд, 1994, 444–453.

Jasmina VUČETIĆ

**THE LAW OF HOSPITALITY,
STRONGER THAN DEATH**
**(On the Occasion of the Short Story
of Grigorije Božović „Stari grmen“)**

Summary

The holy, unwritten custom of hospitality, lively present in clan-tribunal communities and other primitive cultures, found the echo in the written inheritance of Kolašin's literary bard, Grigorije Božović. In the wide whirl of the detailed and plastic descriptions of rituals of meeting and serving of travellers, as per its associative potentials and significant possibilities against all others, the short story *Stari grmen* is being singled out. Božović, through the *prism* of the infallible moral duty of guest respect, is sketching in it the portrait of Rogožnjanski priest Vojkovčanin, who, led by the strength of will is rising from the deathbed in order to meet and serve travellers and soon from their leaving is being disabled again and died. By the trace of that inscription, the author of these lines asked herself whether the postponing of the death, against all ritual like forms of theophany known to science, also may be its less known and forgotten form, and whether there is in folk narration the way to postpone the death?

Key words: *Stari grmen*, Grigorije Božović, hospitality, theophany, Old Serbia, death postponing, poem by which the death is postponed.